

Vývin komunikačných schopností dieťaťa v ranom veku z hľadiska dvoch metodologických prístupov

Svetlana Kapalková, Pedagogická fakulta UK, kapalkova@fedu.uniba.sk

Daniela Slančová, Filozofická fakulta PU, slandan@unipo.sk

Kľúčové slová: longitudinálny výskum detskej reči, CDI, TEKOS, gesto, spojenie gesta a slova, dvojslovná výpoveď.

Keywords: longitudinal research of child language, CDI, TEKOS, gesture, gesture and word combination, two-word utterance.

Metódy skúmania vývinu detskej reči sú v zásade dvojaké. Jednak také, ktoré sú založené na pozorovaní komunikačného správania sa dieťaťa v prirodzených podmienkach, jednak také, ktoré sú založené na experimentálnom prístupe. Analýza získaných dát môže byť v oboch prípadoch buď kvalitatívna, alebo kvantitatívna (o metódach výskumu detskej reči bližšie porov. Slančová, 2008 a Kesselová – Kapalková, 2009 a <http://laboratorium.detskarec.sk/>). V príspevku predstavíme dve metódy, ktoré vo svojom výskume vývinu komunikačných schopností detí hovoriacich po slovensky uplatnil náš tím (Daniela Slančová, Svetlana Kapalková, Jana Kesselová, Marína Mikulajová, Iveta Bónová, Hana Laciková, Stanislava Zajacová) a na vybranom probléme vzťahu neverbálneho a verbálneho správania v komunikačnej aktivite detí v ranom veku poukážeme na relevanciu obidvoch metodologických prístupov.

Prvá metóda je longitudinálne pozorovanie komunikačného správania sa dieťaťa, jeho zachytávanie a následná analýza. Predobraz tejto metódy môžeme nájsť v rodičovských denníkoch, v ktorých rodičia systematicky zaznamenávali rečovú produkciu svojich detí a v prípade vedeckého záujmu ju aj analyzovali a vyhodnocovali. Tak vznikli klasické práce o vývine detskej reči (na začiatku 20. storočia Wilhelm a Clara Sternovci, Antoine Grègoire; v Čechách František Čáda, v druhej polovici 20. storočia napr. českí autori Karel Ohnesorg a Jarmila Pačesová). S postupujúcim rozvojom techniky sa rečová produkcia detí zachytávala auditívne a audiovizuálne, pričom periodicita zachytávania bola rozličná – od každodenných niekoľkokomínútových záznamov po záznamy, medzi ktorými bol väčší odstup. V našom výskume¹ sme zvolili longitudinálne pozorovanie výskumnej vzorky piatich detí z celého územia Slovenska, ktoré boli počas komunikácie so svojím najbližším okolím v štandardných situáciách (kŕmenie, kúpanie, hra) nahrávané na videozáznam raz mesačne v trvaní jednej hodiny od narodenia do piatich až šiestich rokov. Deti pochádzali z úplných rodín vysokoškolsky vzdelaných rodičov, pričom ich mamy mali vzdelanie humanitného, lingvistického, resp. logopedického zamerania. Rodiny boli monolingválne. Deti boli v čase, keď sa nahrávanie začalo, prvorođenými jedinými deťmi vo svojich rodinách a mamy boli s nimi na materskej dovolenke. V každej rodine však počas sledovania pribudol súrodenec. Spontánnosť komunikačnej situácie zabezpečoval fakt, že osobou, ktorá nahrávanie uskutočňovala, bol v prevažnej väčšine otec dieťaťa (niekedy sa v nahrávaní striedali otec a mama dieťaťa). Nahrávky boli transkribované pomocou transkripčného a kódovacieho systému CHAT systému CHILDES (porov. Slančová, 2008 a www.childes.psy.cmu.edu). Komunikačné schopnosti detí sa následne formou prvých výstupov spracovali v podobe prípadových štúdií (porov. Štúdie o detskej reči, 2008).

Aj druhý metodologický prístup má svoj predobraz v rodičovskej reflexii komunikačných schopností detí. Je založený na predpoklade, že rodičia dokážu reflektovať jazykový a komunikačný charakter detských výpovedí nielen bezprostredne, ale aj s väčším či menším časovým odstupom. Táto rodičovská schopnosť reflexie je ústrednou myšlienkou skríninového nástroja zameraného na hodnotenie úrovne vývinu reči detí v ranom veku v období 8 – 30 mesiacov MacArthur Communicative Development Inventories (CDI). Na rozdiel od predchádzajúcich prístupov, keď bolo posudzovanie, analýza a identifikovanie jednotlivých rečových schopností dieťaťa výlučne doménou logopédov, psychológov či lingvistov, nástroj CDI sa spolieha na rodičovskú implicitnú vedomosť a verí vo validné reflektovanie vývinu rečových schopností rodičov vo vzťahu k ich deťom. Viac ako 20 rokov na ňom pracovala americká psycholingvistka E. Batesová, ktorá ho so spolupracovníkmi v r. 1993 v USA publikovala (porov. Fenson et al., 1993). Metodologicky ide o veľmi jednoduchý a v praxi spoľahlivý a validný dotazníkový spôsob hodnotenia, a tak si za pomerne krátky čas získal veľkú popularitu. Svedčí o tom 40 rôznych jazykových adaptácií, z ktorých je 16 štandardizovaných (Bleeses, 2008). V súčasnosti vzniká na Slovensku pod názvom Test komunikačného správania (TEKOS) adaptácia tohto nástroja, pri ktorej však nejde o priamočiary preklad anglickej verzie do slovenčiny. Zostavenie TEKOS predchádzal spomínaný dôkladný viacročný základný výskum longitudinálneho pozorovania a modelovania vývinu reči detí hovoriacich po slovensky.²

Primárnym cieľom CDI aj TEKOS je nielen hodnotiť aktuálnu rečovú úroveň dieťaťa, ale hlavne vyhľadávať rizikové deti z pohľadu oneskoreného a narušeného vývinu reči. CDI rovnako ako TEKOS časovo hodnotí vývin komunikačných schopností od 8. mesiaca, keď sa predpokladá zrod zámerných podôb komunikácie u dieťaťa, do 30. mesiaca, keď deti začínajú produkovať súvetia a prvé naratívne štruktúry. Keďže z hľadiska vývinu komunikačných schopností ide o veľmi dynamické obdobie, vnútorne je test rozčlenený na dve časti. Prvá s podnázvom Gestá a slová zachytáva vývin od 8. – 16. mesiaca života dieťaťa, druhá s podnázvom Slová a vety zachytáva vývin od 17. – 30. mesiaca.

Adaptácia CDI³ vychádzala z ambície zostaviť takú verziu testu, ktorá by bola podmienená z hľadiska reálneho poznania vývinu reči detí hovoriacich po slovensky, ako aj rešpektujúca kultúrne a jazykové osobitosti slovenského komunikačného spoločenstva. Prvá podmienka bola splnená existenciou spomínaného longitudinálneho výskumu vývinu detskej reči v slovenčine, ďalšie dve tým, že vo všetkých položkách TEKOS I sa bral do úvahy kultúrny kontext používania slovenčiny. Rešpektovala sa celková štruktúra CDI, čo je nevyhnutné kvôli zachovaniu koherencie tohto nástroja a aj kvôli tomu, aby sa TEKOS mohol v budúcnosti využívať ako licencovaný skríninový nástroj. Obsahovo sa teda v rámci TEKOS I rovnako ako v rámci CDI hodnotia štyri základné oblasti vývinu komunikácie v ranom veku: ako dieťa rozumie svojmu okoliu, akú má aktívnu a pasívnu slovnú zásobu, ako komunikuje neverbálne a vzhľadom na to, že v tomto veku úzko súvisia reč, myslenie a hra, je nevyhnutné sledovať aj to, aké hrové aktivity vykonáva. Časť porozumenie zahŕňa korpus 32 výpovedí vybraných z reči orientovanej na dieťa (napr. výpovede *vypluj, daj mi, urob pá-pá* a pod.). Lexikálna časť obsahuje korpus 306 slov a 24 vývinovo najranejších viacslovných kombinácií, pričom slová sú usporiadané tematicky do 17 skupín (napr. zvieratá, časti tela, oblečenie, hračky a pod.). Časť gestá a spojenie gesta a slova obsahuje korpus 23 gest a 9 kombinácií gesta a slova a časť hra zachytáva korpus 54 hrových aktivít. V TEKOS I (oproti CDI) chýbajú osobitné subtesty zamerané na časové slová, kvantifikátory a opytovacie zámená. Je to preto, lebo opytovacie zámená sa v reči detí hovoriacich po slovensky vyskytli len ako súčasť dvojslovných výpovedí; časové slová a kvantifikátory ako lexikálne stvárnenia sémantickej kategórie temporálnosť a

kvantitatívnosť sa v danom vývinovom období u slovenských detí nezaznamenali (porov. Kesselová, 2008). Najvýraznejší kvantitatívny rozdiel oproti CDI je v lexikálnom subteste vlastnosti (angl. descriptive words) – v CDI je to 37 položiek v TEKOS I 11 položiek. Príčina je analogická ako v predchádzajúcom prípade. Sémantická kategória špecifikácia vyjadrená adjektívami sa u detí hovoriacich po slovensky objavuje vývinovo neskôr. Naopak, bohatšie sú zastúpené subtesty zisťujúce zvuky zvierat a iné rutinné zvuky, ako aj pomenovania zvierat a zvieracích hračiek. Časovo-kultúrny posun oproti CDI odráža v TEKOS I napr. vyššia prítomnosť „technických“ položiek vo výpovediach zameraných na zisťovanie porozumenia, napr. *zapni (TV, rádio, vypínač...)* alebo v subteste Zvuky zvierat a z okolia, napr. *tik-tak (hodiny), brm/tú, tí (auto), vú (vysávač), žž/zz (lietadlo)*. Kultúrne rozdiely možno vidieť napr. v subteste Jedlá a nápoje – v TEKOS I chýbajú také pomenovania z CDI, ako sú *cereálie, káva, cukrík, pizza, hrozienka, špagety, toast*; naproti tomu sú doň zaradené pomenovania, ako *čaj, čokoláda, guláš, halušky, jogurt, kakao, kaša, kompót, kôrka, krupica, polievka, rožok, ryža, voda, zemiak*. Podobne sa kultúrne rozdiely odrazili aj v subteste Časti tela – do slovenskej verzie boli zaradené položky *pohlavné orgány ženské/mužské, prsník, zadok*, ktoré sú v angloamerickom kultúrnom kontexte výraznejšie tabuizované. TEKOS I je zároveň sociolingvisticky citlivý v tom zmysle, že sú doň zaradené nielen spisovné slová, ale aj kolokvializmy či štandardné slová, ktoré sú v jednotlivých regiónoch Slovenska frekventovanejšie než ich spisovné varianty.

V TEKOS I sú oproti CDI zaradené dva nové subtesty, a to Viacslovné spojenia a Spojenie gesta a slova. Príčina je dvojaká, jednak faktická: oproti údajom zisteným pre angličtinu sa dvojslovné pomenovania u slovenských detí objavili v priemere skôr, zhruba od 14. mesiaca, jednak metodologická: spojenie gesta a slova je dôležitým prekursorom osvojenia si syntaktických vzťahov (porov. Kapalková, 2008), teda jeho zaradením do skríningového nástroja sa rozširuje škála zachytiteľných faktorov determinujúcich vývin reči v tomto vývinovom období.

V druhej časti príspevku upozorníme na prepojenosť opísaných dvoch metodologických prístupov pri skúmaní komunikačného správania sa detí v ranom veku, a to na jednom z čiastkových výstupov, ktorý si z vývinového hľadiska všima vzťah neverbálnej a verbálnej komunikačnej schopnosti detí hovoriacich po slovensky.

Neverbálna komunikácia predstavuje najdôležitejší a dominantný spôsob komunikácie dieťaťa v ranom veku. Nie je len doplnkom, ale práve naopak, je dominantnou zložkou jeho vyjadrovania sa v rámci prvých šesťnástich mesiacov života. Rodí sa z dvoch navzájom súvisiacich a vzájomne sa ovplyvňujúcich javov. Na jednej strane sú to pohybové aktivity dieťaťa, jeho experimentovanie s predmetmi a zdokonaľovanie jemnej motoriky a na strane druhej nárast špecifických pragmatických potrieb dieťaťa spojených s vývinom jeho kognitívnych schopností. Nezámerné pohyby sa teda postupne pod vplyvom spomenutých javov a ďalej vďaka špecifickosti sociálneho prostredia dieťaťa a vplyvom komunikačných partnerov utvárajú na jednoznačne interpretovateľné zámerné pohyby – gestá.

Gestá sú už teda prejavy zámerného správania sa komunikanta, ktorý sa priamo usiluje deliť o svoje myšlienky, pocity, potreby, resp. ovplyvňuje pozornosť počúvajúceho prostredníctvom pohybov rúk, nôh, hlavy, prstov, celého tela, ako aj mimiky či očného kontaktu. Takýto pohyb nesie pragmatickú a sémantickú informáciu dekódovateľnú komunikačným partnerom. Gestá sa tak vnímajú ako komunikačné symboly a semiotické znaky (Kapalková, 2008).

Gestá považujeme za konkrétne prediktory výskytu jednotlivých verbálnych vývinových medzníkov. U slovensky hovoriacich detí sledovaných longitudinálnou metódou výskumu sme pozorovali nasledujúcu postupnosť, v rámci ktorej nie je najdôležitejší konkrétny chronologický

čas (týždeň, mesiac života) osvojenia daného medzníka, ale ich vnútorná podmienenosť a spätosť:⁴

1. vokalizké džavotanie
2. produkcia prvých izolovaných gest
3. produkcia prvých slov
4. prvé kombinácie dvoch znakov v rámci jednej výpovede dieťaťa na úrovni:
  - a. slova a gesta
  - b. gesta a gesta (dvojgesto)
5. produkcia dvojslovných výpovedí
6. prvé kombinácie troch znakov v rámci jednej výpovede dieťaťa na úrovni:
  - a. dvojslovnej výpovede a gesta
  - b. spojenia troch gest (trojgesto)
7. produkcia trojslovných výpovedí.

Tabuľka 1 (na konci príspevku) konkretizuje abstrahovanú postupnosť vývinových medzníkov. Vychádza z longitudinálneho pozorovania dvoch detí: dievčatka Niny a chlapčeka Martina a zachytáva vek a podobu prvého pozorovaného výskytu daného javu u oboch z nich: gesto, jednoslovná výpoveď, komplementárne spojenie gesta a slova, spojenie dvoch gest, suplementárne spojenie gesta a slova, dvojslovná výpoveď.⁵ Z tabuľky je zrejmé, že vývinové medzníky sa u oboch detí vyskytujú v rovnakom poradí a aj chronologicky sú porovnateľné.

Viacere zahraničné výskumy (Iverson – Capirci – Casselli, 1994; Özçalışkan – Goldin-Meadow, 2005a) sú v zhode s našimi pozorovaniami (porov. aj Kapalková – Dušeková, 2005) a potvrdzujú fakt, že kombinácie gest a slov vývinovo predchádzajú produkciu dvojslovných spojení. Tvoria tzv. tranzitné obdobie medzi jedno- a dvojslovnými výpoveďami dieťaťa. Dôkladné poznanie prediktorov dvojslovných výpovedí dieťaťa je pritom veľmi dôležité hlavne z praktického logopedického pohľadu. V detskej populácii existuje totiž asi 10% detí, ktoré sú z hľadiska rečového vývinu oneskorené. Jedným z dôležitých symptómov tohto oneskorenia je nízka produkcia jednoslovných výpovedí a takmer žiadne dvojslovné kombinácie okolo 24. mesiaca života. Poznaním prediktorov jednotlivých vývinových rečových medzníkov dokážeme zlepšiť efektivitu logopedickej terapie a, samozrejme, zlepšiť samotnú prognózu dieťaťa. V minulosti sa v súvislosti s prvým výskytom dvojslovných výpovedí často hovorilo najmä o potrebe akumulovania 50 slov v aktívnej slovnej zásobe dieťaťa (porovnaj Kapalková, 2008). V súčasnosti sa javí ako najcitlivejší prediktor schopnosť dieťaťa kombinovať v rámci jednej výpovede dva znaky (gesto a gesto, gesto a slovo). Ukazuje sa, že tento typ spojenia predchádza zhruba o dva až tri mesiace dvojslovnú výpoveď dieťaťa (Kapalková, 2005; Özçalışkan – Goldin-Meadow, 2005b).

Ak sa však bližšie pozrieme na samotný vývinový medzník spojenia gesta a slova, prípadne spojenia dvoch gest, vidíme dva jasné kvalitatívne rozdiely. V prvom prípade dieťa dokáže kombinovať síce dva znaky, ale ide o vyjadrenie toho istého významu. Tento typ spojenia sa niekedy označuje ako komplementárne spojenie. Slovo označuje rovnaký obsah ako gesto, väčšinou gesto sémanticky podporuje verbálnu výpoveď dieťaťa. Napríklad dieťa povie *tam* a ukáže na miesto ukazovákom, prípadne povie *toto* a ukáže ukazovákom na predmet.

Druhý typ spojenia predstavuje tzv. suplementárne spojenie dvoch znakov, ale s dvomi rôznymi obsahmi v rámci jednej výpovede dieťaťa. Často dieťa napríklad povie *daj* a ukáže ukazovákom na predmet záujmu (v zmysle *daj toto*). Ako potvrdzuje Özçalışkanová a

Goldinová-Meadowová (2005a), v tomto spojení dvoch znakov na úrovni gesta a slova dieťa začína vyjadrovať aj zárodok budúceho syntaktického vzťahu. Predpokladáme, a dokazujú to aj zahraničné štúdie, že gesto ukazovanie na predmet, podobne ako podávanie predmetu či očakávanie/žiadanie/naťahovanie sa zastupujú sémantickú kategóriu predmetnosť, majú teda substanciálny základ. Suplementárne spojenie gesta a slova je tak rodiacou sa determinatívnou syntagmou, realizovanou neverbálno-verbálnym spôsobom (podrobnejšie pozri tiež Kapalková, 2008).

Vzťah medzi dvojslovnou výpoveďou a spojením gesta a slova ako prediktora dvojslovných výpovedí sme skúmali nielen metódou longitudinálneho výskumu, ale tento vývinový vzťah sme sa rozhodli analyzovať aj prierezovo na väčšej vzorke detí. Využili sme na to spomínanú metódu reflexie rodičovského správania prostredníctvom TEKOS I Gestá a slová. Test obsahuje dva špecifické subtesty, ktoré takúto analýzu umožňujú. V tabuľke 2 uvádzame subtest s názvom Viacslovné pomenovania a v tabuľke 3 subtest Spojenie gesta a slova.

Tabuľka 2

17. Viacslovné pomenovania * (25)												
	rozumie a hovorí	rozumie	ne-rozumie		rozumie a hovorí	rozumie	ne-rozumie		rozumie a hovorí	rozumie	ne-rozumie	
Babo a teta.	☐	☐	☐	Kam ide?	☐	☐	☐	Tato dá.	☐	☐	☐	
Čo je to?	☐	☐	☐	Kde dedo?	☐	☐	☐	Tato je tam.	☐	☐	☐	
Daj dudu.	☐	☐	☐	Kde je?	☐	☐	☐	Tato volá.	☐	☐	☐	
Daj papat'.	☐	☐	☐	Mama dá.	☐	☐	☐	To daj.	☐	☐	☐	
Daj tam.	☐	☐	☐	Ne ide.	☐	☐	☐	To tu.	☐	☐	☐	
Ešte tu.	☐	☐	☐	Neni lopta (...).	☐	☐	☐	Toto mama.	☐	☐	☐	
Hajať bude.	☐	☐	☐	Rádio (...) tam.	☐	☐	☐	Tu je?	☐	☐	☐	
Je tu.	☐	☐	☐	Tam čistí.	☐	☐	☐	Tu polej.	☐	☐	☐	

*Dieťa povie dve slová spolu, no nemusia znieť tak, ako to povedia dospelí. Napr. „kde dedo“ vysloví dieťa ako „de de“, alebo „daj papat'“ ako „da ham“.

Tabuľka 3

B. Spojenie gesta a slova (10)			
Dieťa veľmi často spája slová s gestami, a tým upresňuje, zdôrazňuje význam, ktorý chce vyjadriť. Všimli ste si u svojho dieťaťa niektoré z nasledujúcich spojení?	často	objavilo sa	nie
1. Ukáže na predmet a povie “da”.⁶	☐	☐	☐
2. Ukáže na predmet a pomenuje ho. (napr. ukáže na čaj a povie “čaj”)	☐	☐	☐
3. Ukáže (na) predmet a pomenuje osobu, ktorej predmet patrí. (Např. ukáže na mamine šaty a povie “mama”).	☐	☐	☐
4. Máva rukou a hovorí “pápá”.	☐	☐	☐
5. Ukáže na nejaké miesto a povie “tam”.	☐	☐	☐
6. Podáva predmet a povie “tam”.	☐	☐	☐
7. Hrozí prštekom a hovorí “nono”!	☐	☐	☐
8. Ukazuje na predmet a odmietavo krúti hlavou.	☐	☐	☐
9. Podáva predmet a pomenúva osobu, od ktorej očakáva pomoc.	☐	☐	☐

10. Iné (napíšte):	○	○	○
--------------------	---	---	---

Našu vzorku tvorí 310 detí vo veku 8 – 16 mesiacov. Charakteristiku vzorky uvádzame v tabuľke 4 a tabuľke 5.

Tabuľka 4 Charakteristika vzorky detí

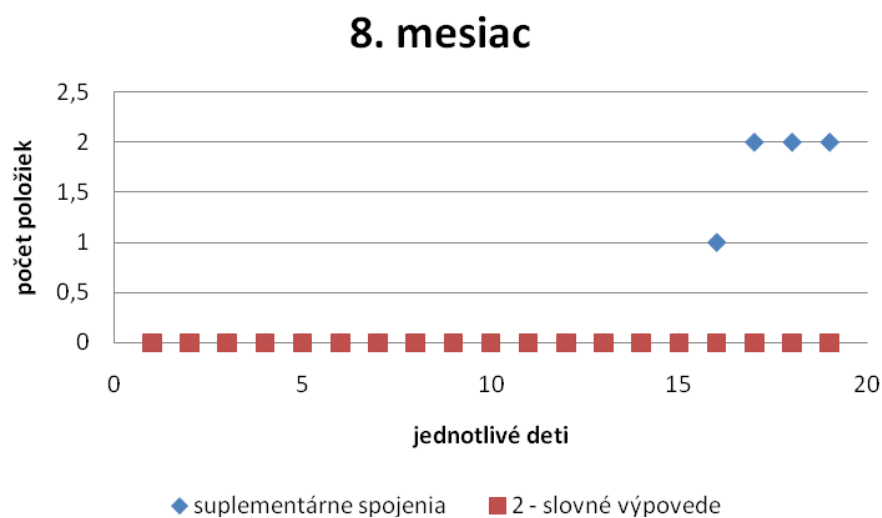
Vek v mesiacoch	Dievčatá	Chlapci
8. mesiac	11	8
9. mesiac	6	7
10. mesiac	14	22
11. mesiac	13	11
12. mesiac	21	19
13. mesiac	19	22
14. mesiac	23	19
15. mesiac	26	33
16. mesiac	15	20

Tabuľka 5 Demografické údaje o ženách vo veku 20 – 39 rokov

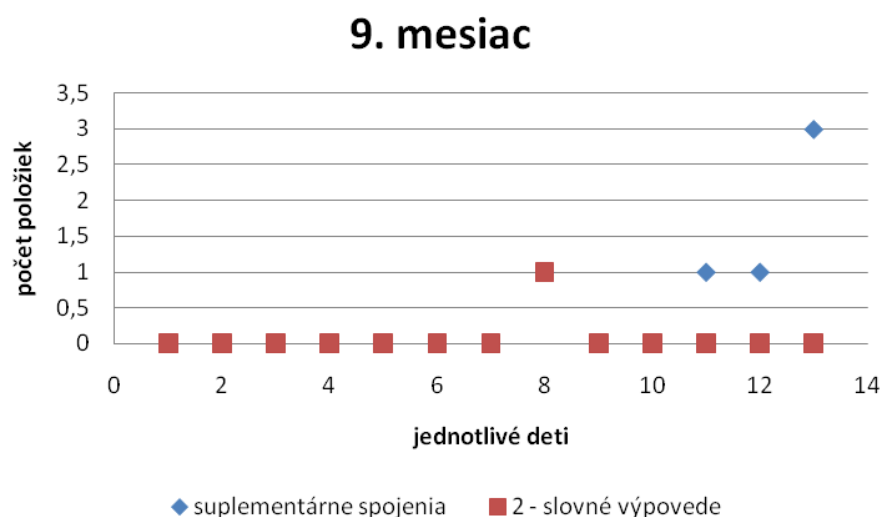
Úroveň vzdelania	Slovenská republika (%)	TEKOS I (%)
základné	9,09	3
stredoškolské bez maturity	27,79	6
stredoškolské s maturitou	50,39	42
vysokoškolské	12,71	49

V grafoch 1 – 9 uvádzame vzťah medzi produkciou suplementárnych spojení gesta a slova a produkciou dvojslovných výpovedí u sledovaných detí v období 8 – 16 mesiacov. Keďže v tomto prípade nejde o longitudinálne sledovanie, v každom mesiaci je zahrnutá iná skupina detí (porov. tabuľku 4). V grafoch môžeme pozorovať v podobe červených bodov jednotlivé deti našej výskumnej vzorky, zároveň táto farba označuje produkciu dvojslovných výpovedí. Modrou farbou sú vyznačené vždy konkrétne výkony (hrubé skóre) v porovnávanom subteste suplementárnych spojení gesta a slova, a to vždy u toho istého dieťaťa (produkcia oboch typov výpovedí u konkrétnych detí je znázornená vertikálne nad sebou). Maximálne možné skóre v počte suplementárnych spojení bolo 5. Maximálny počet v rámci dvojslovných výpovedí bol 24.

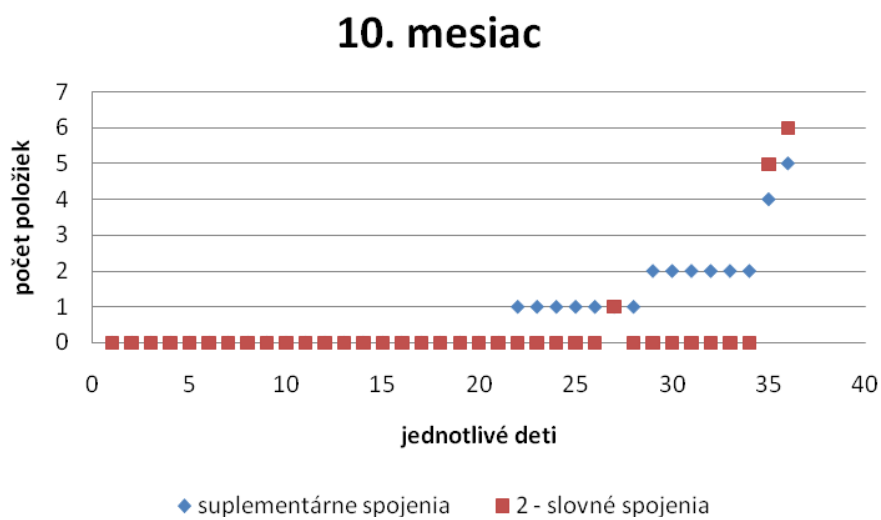
Graf 1

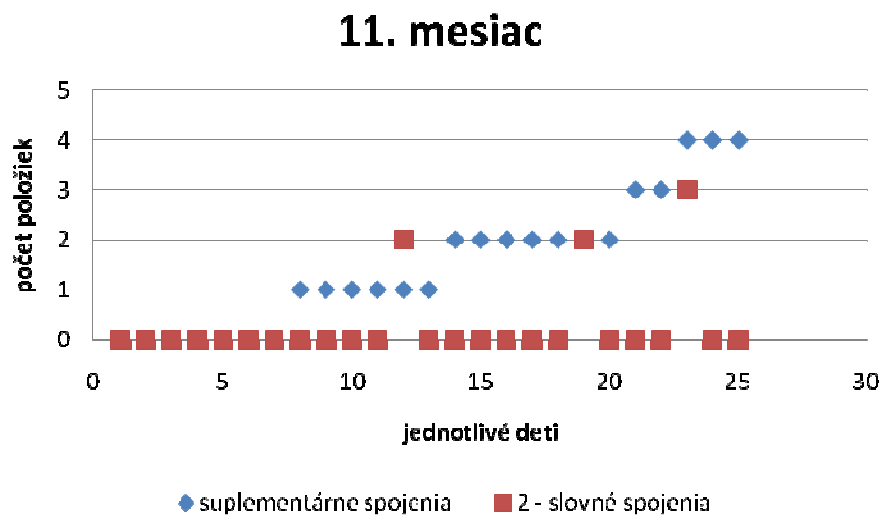
Graf 2

Graf 3

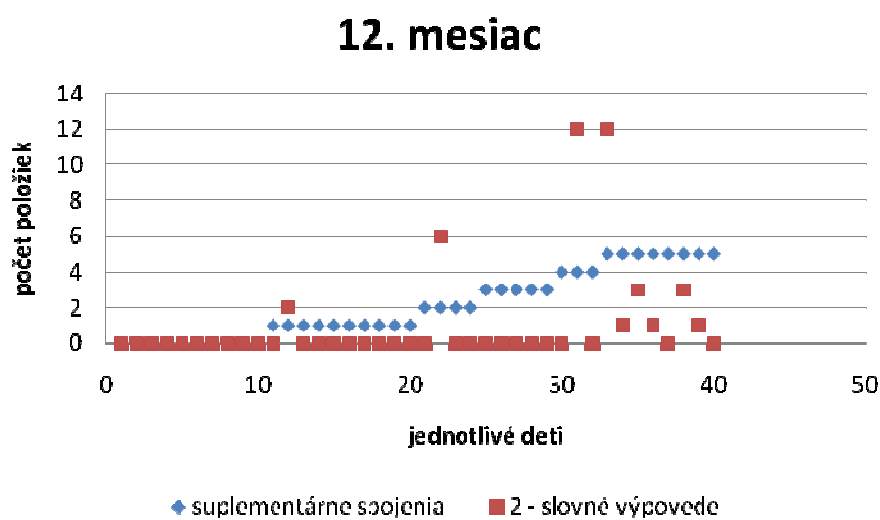

Graf 4

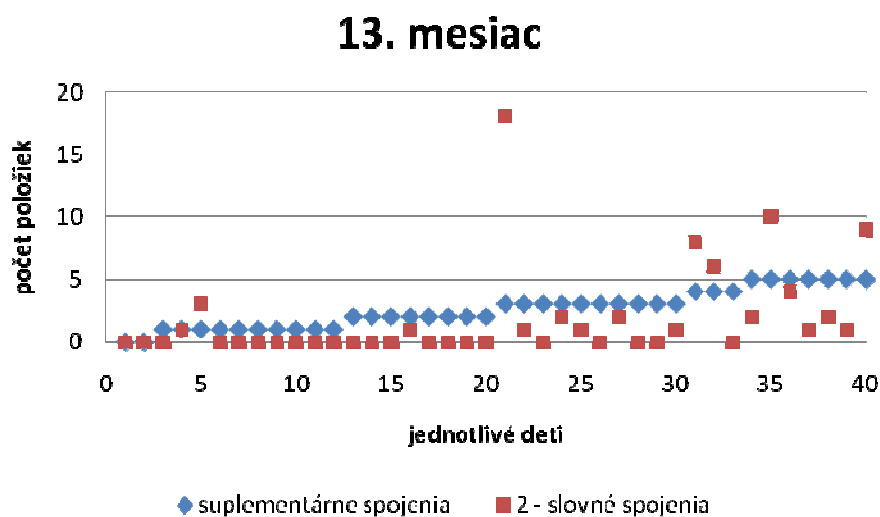

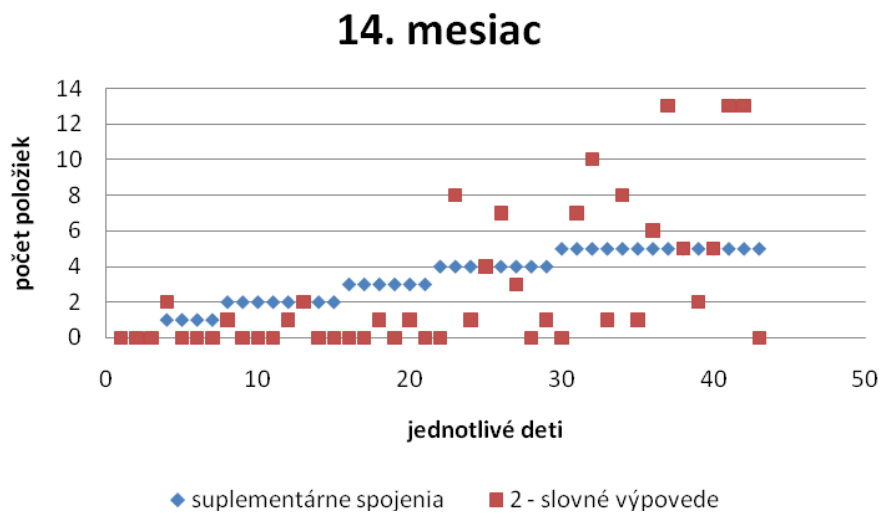
Graf 5

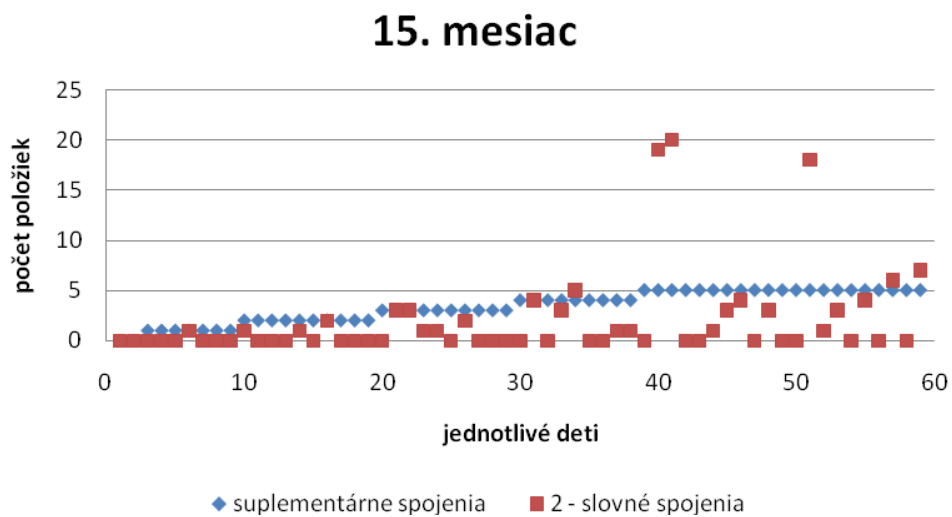
Graf 6

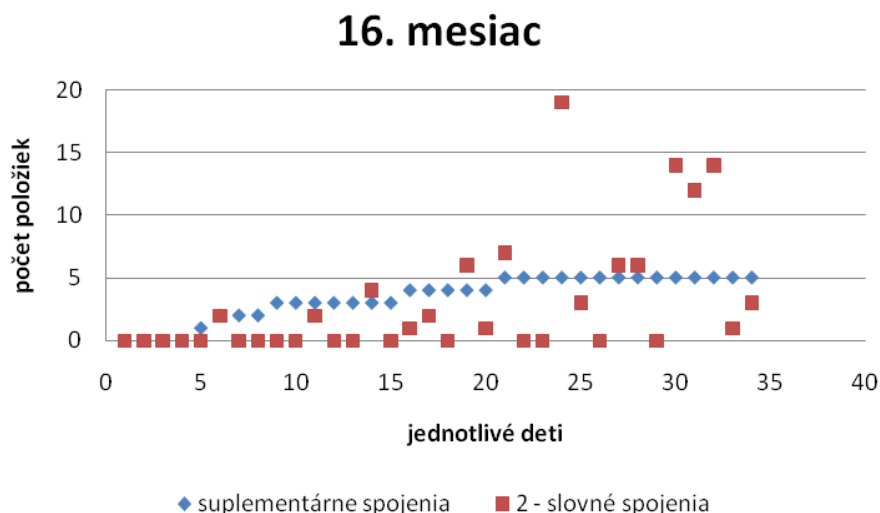
Graf 7

Graf 8

Graf 9

Pri kvalitatívnej analýze dát jednotlivých detí sme zistili, že ani v jednom prípade dvojslovná kombinácia nepredchádzala produkciu suplementárneho spojenia gesta a slova. Potvrdilo sa, že ak už dieťa produkuje dvojslovné výpovede, vo svojom repertoári má minimálne jedno suplementárne spojenie gesta a slova. Samozrejme, celkový počet suplementárnych spojení gesta a slova s vekom narastá rovnako ako produkcia dvojslovných výpovedí.

V príspevku sme sa pokúsili naznačiť dva prístupy k skúmaniu detskej reči a poukázať na ich vzájomnú prepojenosť. Na príklade čiastkového výskumného problému dvoch medzníkov vo vývine komunikačnej schopnosti dieťaťa s nenarušeným vývinom reči v ranom veku sme dokázali oprávnenosť oboch prístupov. Tak longitudinálne sledovanie detí v prípadových štúdiách, ako aj celoplošné zachytenie komunikačnej schopnosti detí na základe rodičovskej reflexie dokázalo univerzálnu postupnosť od neverbálno-verbálnej po verbálnu produkciu.

Poznámky

¹ Výskumný materiál použitý v tejto práci bol získaný v rokoch 2002 – 2009 v rámci projektov Vzdelávacej nadácie Jana Husa Cursus Inovati 140 Vytvorenie kurzu „Vývin detskej reči pre humanitné fakulty na Slovensku“, VEGA č. 01/2228/05 Vývin reči slovensky hovoriacich detí a APVV-0044-06 Verbálne a neverbálne správanie slovensky hovoriacich detí v raných štádiách vývinu ako východisko vytvorenia skríningového testu vývinu komunikačného správania (porov. <http://laboratorium.detskarec.sk/>).

² Príprava Testu komunikačného správania (TEKOS I a II) prebieha v rámci riešenia grantovej úlohy APVV-0044-06 *Verbálne a neverbálne správanie slovensky hovoriacich detí v raných štádiách vývinu ako východisko vytvorenia skrínového testu vývinu komunikačného správania.*

³ Vzhľadom na vybraný výskumný problém spojenia gesta a slova sa sústreďíme len na prvú časť testu TEKOS I.

⁴ Potvrďuje sa tak predpoklad o univerzálnosti rečového vývinu dieťaťa, o ktorom uvažuje J. Piaget (cit. podľa K. Šebestu, 1999, s. 35): vývoj reči síce môže byť v závislosti od vplyvu okolia spomalený alebo urýchlený, ale v zásade každé dieťa prechádza rovnakým sledom vývojových zmien.

⁵ Charakteristiku komplementárnych a suplementárnych spojení gesta a slova porov. nižšie.

⁶ Polotučne sú v tabuľke označené suplementárne spojenia gesta a slova.

Literatúra

BLESSES, D. – VACH, W. – SLOTT, M. – WEHBERG, S. – THOMSEN, P. – MADSEN, T. – BASBØLL, H.: The Danish Communicative Developmental Inventories: validity and main developmental trends. *Journal of Child Language*, 35, 2008, s. 651 – 669.

FENSON, L. – DALE, P. – REZNICK, J. S. – THAL, D. – BATES, E. – HARTUNG, J. – PETHICK, S. – REILLY, J.: *The MacArthur – Bates Communicative Development Inventories: user's guide and technical manual*. 2nd ed. Baltimore: Paul. H. Brookes Publishing Co, 1993.

IVERSON, J.M., CAPIRCI, O., & CASELLI, M. C.: From communication to language in two modalities. In: *Cognitive Development*, 9, 1994, s. 23 – 43.

KAPALKOVÁ, S.: Gesture development. In: *X International congress for the study of child language. Program & abstracts*. IASCL, Freie Universität Berlin, 2005, s. 344.

KAPALKOVÁ, S.: Gestá v kontexte raného vývinu detí. In: *Štúdie o detskej reči*. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008, s. 169 – 211. ISBN 978-80-8068-701-4

KAPALKOVÁ, S. – DUŠEKOVÁ, L.: Vývin gest v ranom veku. In: *Logopedica*. VIII. Zborník slovenskej asociácie logopédov. Ed. V. Lechta. Bratislava: Vydavateľstvo Liečreh Gúth, 2005, s. 37 – 42. ISBN 80-88932-18-1

KESSELOVÁ, J.: Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: *Štúdie o detskej reči*. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008, s. 121 – 167. ISBN 978-80-8068-701-4

KESSELOVÁ, J. – KAPALKOVÁ, S.: Kvalitatívny výskum detskej reči ako východisko slovenskej verzie testu CDI. Tvorba testu komunikačného správania sa TEKOS. Dostupné z <http://laboratorium.detskarec.sk/images/plagat.jpg>

KESSELOVÁ, J. – KAPALKOVÁ, S.: Výskum detskej reči – východisko slovenskej verzie testu CDI. In: *Kvalitatívny výskum*. Olomouc, 2009 (v tlači).

ÖZÇALISKAN, Ş. – GOLDIN-MEADOW, S.: Early gesture-speech combinations as an index of linguistic change. In: *X International congress for the study of child language. Program & abstracts*. IASCL, Freie Universität Berlin, 2005a, s. 344.

ÖZÇALISKAN, Ş. – GOLDIN-MEADOW, S.: Gesture is at the cutting edge of early language development. In: *Cognition*, 96, 2005b, B101 – B113.

SLANČOVÁ, D.: Úvod. Východiská výskumu detskej reči v slovenčine. In: *Štúdie o detskej reči*. Editorka D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008, s. 10 – 28. ISBN 978-80-8068-701-4

ŠEBESTA, K.: Od jazyka ke komunikaci. Didaktika českého jazyka a komunikační výchova. Praha: Karolinum, 1999, s. 27 – 59. ISBN 80-7184-711-9
Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008. 355 s. ISBN 978-80-8068-701-4
www.childes.psy.cmu.edu

Abstract

The paper introduces two research methods for study of child language acquisition: longitudinal one based on observations of children in naturalistic conditions, specifically on video records, their transcripts and analysis, and the adaptation of The MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (CDI) to Slovak (TEKOS – test of communicative behavior). In the second part, there are compared developmental stages (gesture, one-word utterance, complementary combination of word and gesture, two gestures, supplementary combination of word and gesture, two-word utterance) observed in longitudinal studies of Slovak-speaking children and in TEKOS results. Application of both methods has proved universal succession from non-verbal to verbal production: the supplementary connection of word and gesture always precedes the two-word utterance.

Tabuľka 1: Medzníky vo vývine komunikačných schopností detí v ranom veku

Vek v mesiacoch	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Nina		Gesto „naťahovanie“		Jednoslovná výpoveď (da=daj, ma=mama, ňe)	Spojenie dvoch gest („žiadanie“ + „jesť/piť“; tleskanie + daj) Komplementárne spojenie gesta a slova (gesto „daj“ + daji=daj; ukazovanie na dvere + ta=tam; gesto „protest“ + ňe)	Suplementárne spojenie gesta a slova (gesto „pod“ + tati)	Dvojslovná výpoveď (tata d'e, babo d'e, d'e je) Suplementárne spojenie gesta a slova (naťahovanie + ham; podávanie knihy + d'e=kde)		Dvojslovná výpoveď (tata ta(m), tata ňe, to daj)	Dvojslovná výpoveď (mama da)
Martin	Gesto „hore“ „naťahovanie“			Jednoslovná výpoveď (ko=kôrka, bá=bác, vau, bau=maco) Komplementárne spojenie gesta a slova (ukazovanie na kôrku z chleba + ko=kôrka)		Spojenie dvoch gest („nie“ + „hore“) Suplementárne spojenie gesta a slova (ukazovanie na rozliatu polievku + imitácia slova aglo=kvaplo)	Suplementárne spojenie gesta a slova (naťahovanie za budíkom + d'a=daj)			Dvojslovná výpoveď (rádio tam, tu je, kde je, da(j) tam, daj dudu)

K pomenovaniu gest pozri Kapalková, 2008